

ТЕКСТУАЛЬНІ ВИЯВИ РЕФЕРЕНТІВ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ МЕТАФОР (на матеріалі творів Дж. Фаулза)

У статті досліджено суть концептуальної метафори в прозових творах Дж. Фаулза. Оскільки процес утворення метафори як складової вербалізованих знань належить до виявів індивідуальної мисленнєвої діяльності, з'ясування її структурних особливостей, зокрема текстуальних виявів референтів концептуальних метафор, у творах Дж. Фаулза є шляхом до усвідомлення мислемовленнєвої творчості автора. У статті виділено центральні та периферійні концепти – референти метафор; здійснено їхню тематичну стратифікацію в межах системи, а також їхній кількісний аналіз. Основним висновком статті є те, що типовими для Дж. Фаулза при створенні метафор є співвіднесення людини з довіллям.

Ключові слова: концептуальна метафора, референти метафор, концепти, тематична стратифікація.

Постановка проблеми. Когнітивна лінгвістика є складовою когнітології – науки про знання й пізнання, про загальні принципи, що керують ментальними процесами. Особливістю когнітивної лінгвістики, на думку С. А. Жаботинської, є її зосередженість на глибшому концептуальному рівні семантики мови [3, с. 3]. Когнітивна лінгвістика як відносно молода галузь теорії мови на сучасному етапі є науковою парадигмою відкритого типу. Оскільки вона інтегрована в систему когнітивних наук, когнітивна лінгвістика вивчає характер систематизації, категоризації й концептуалізації зафіксованого в мові людського досвіду [4, с. 3]. Об'єктом дослідження когнітивної лінгвістики є вербалізована інформація, тобто той концептуальний простір людського мислення, з яким співвіднесені одиниці мови та мовлення. Основною проблемою, яка потребує розв'язання, є виявлення способів одержання, обробки, зберігання й використання вербалізованої інформації. Займаючись вивченням способів отримання, переробки та зберігання інформації, когнітологи висунули ідею про існування певних форм репрезентації цих способів у мозку людини у вигляді певних структур свідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Когнітивна наука розв'язує проблеми, пов'язані з формуванням та функціонуванням цих структур. Найпростіший доступ до структур свідомості лежить через мову і, відповідно, лінгвістику [1, с. 135]. **Об'єктом** дослідження є семантика мовних одиниць, у яких відображені результати мовних досліджень. Концептуальний аналіз більшою мірою спрямований на пізнання організації знань про світ, ніж на його пояснення [3, с. 12]. Концептуальний аналіз може бути застосованим до найрізноманітніших мовних та мовленнєвих явищ, у тому числі й до аналізу метафори, що призвело до появи теорії концептуальної метафори. Поняття про когнітивну метафору формувалося під впливом наукового теоретичного надбання, що міститься в численних роботах Д. Девідсона [2], Дж. Лакоффа та М. Джонсона [10; 11], Р. Ленекера, Дж. Купера [див. 7; 8]. За висновком А. Ченкі, у когнітивній лінгвістиці поняття метафори не обмежене її традиційною роллю в мові поезії; метафору розглядають як головний засіб нашої концептуальної системи, за допомогою якої ми розуміємо та сприймаємо один тип об'єктів у термінах об'єктів іншого типу [9, с. 70]. Р. Е. Гаскелл доводить, що метафору слід сприймати як первинну когнітивну функцію, що є невіддільною від раціонального мислення в процесі формування понять [8, с. 23]. Із ним погоджується Дж. Маккормак, який розглядає метафору як пізнавальний процес, що поєднує мозок, інтелект і культуру у творчій свідомості мови. Він зазначає, що створення й розуміння метафори полягає в здатності встановити зв'язок між атрибутами референтів, які зазвичай не мають відношення один до одного [6, с. 368].

Актуальність статті зумовлена недостатнім вивченням концептуальної метафори в художньому тексті. **Мета** статті – проаналізувати концептуальні референти метафор у творах Дж. Фаулза. Матеріалом дослідження є 650 концептуальних метафор, отриманих

у результаті суцільної вибірки з роману Дж. Фаулза «Жінка французького лейтенанта», новел «Вежа чорного дерева», «Елідюк», «Енігма».

Виклад основного матеріалу. Метафора – один із найбільш уживаних і поширених стилістичних засобів. Вона може бути застосована як знаряддя для опису й пояснення в будь-якій сфері. Метафора, де б вона не вживалася, завжди збагачує розуміння людських дій, знання й мови. У сучасну епоху вивчення метафори стає дедалі інтенсивнішим, швидко розширюється, охоплюючи різні галузі знань, а також прикладні науки – психологію, риторику, лінгвістику.

У межах когнітивної лінгвістики метафору розглядають не лише як феномен мови й мовлення, а передусім як основний механізм людського мислення, де вона відіграє роль одного з основних засобів обробки інформації (так звана концептуальна метафора) [1, с. 52].

Хоча деякі з традиційних концепцій метафор можуть бути покладені в основу концептуального аналізу метафоричного перенесення значень, необхідно вирізнити асоціативно-польову та інтеракціоністську теорії. З позиції асоціативно-польової теорії метафору розглядають як взаємодію семантичних полів, що перетинаються в спільній асоціативній зоні [5, с. 20–21]. Згідно з інтеракціоністською теорією, структура метафори є тричленною: *X (tenor* – «зміст» – це ідея, навколо якої вибудована метафора) *is like Y (vehicle* – «оболонка», концепт-корелят – ідея, що виражає цей зміст, «те, з чим порівнюється») *in respect to Z ground* – основа метафори або спільна ознака) [5, с. 20].

Метод концептуального аналізу метафор дав змогу виокремити центральні та периферійні концепти. Ми встановили низку концептів, що метафоризуються (концептуальних референтів), їхню тематичну стратифікацію в межах системи, а також здійснили їхній кількісний аналіз. Практичне дослідження дало змогу розподілити референти метафор на 3 основні концептуальні поля:

1. Концептуальне поле СВІТ ЛЮДИНИ.
2. Концептуальне поле ФІЗИЧНИЙ СВІТ.
3. Концептуальне поле СВІТ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ.

Концептуальні поля представлені однойменними концептуальними класами. Подальший розподіл здійснено на основі принципів концептуальної підрядності: у класах виокремлюють підкласи, які в подальшому розподілені на кластери.

Концептуальне поле СВІТ ЛЮДИНИ має таку стратифікацію:

– підклас СВІДОМІСТЬ ЛЮДИНИ:

кластери: позитивні та негативні емоції;

кохання; інтелектуальна сфера;

кластери: фізичні дії;

мовна комунікація;

– підклас СТАН ЛЮДИНИ;

– підклас ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЮДИНИ;

– підклас ПРОСТІР ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ:

кластери: будівлі та їхні складові;

дорога;

– підклас ЧАС ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ:

кластери: відрізки часу;

частини доби.

Концептуальний клас ФІЗИЧНИЙ СВІТ представлений підкласами ФЕНОМЕНИ ПРИРОДИ, СВІТ ВЗАГАЛІ, ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ, АРТЕФАКТИ. Підклас ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ має стратифікацію, наведену нижче.

Підклас ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ:

кластери: об'єкти ландшафту;

об'єкти живої природи.